

Somody Beáta

Értékelés, értékteremtés

Gondolatok a cigány gyermekek tanításáról

Identitás. Úgy gondolom, mind-egy, milyen tantárgyat tanítunk, az egyik legfontosabb az értékteremtés és -megtartás. Ma már erre szinte mindenkit nevelni kell, sajnos már a felnőtteket is, mivel másként szocializálódnak a mai emberek. A múltat tanulmányozni és tanulni szükséges, hiszen identitásunkat szellemiségünkben tudjuk csak megtartani. Gondoljunk például az öltözékünkre. Uniszex ruhadarabokat hordunk, és még a kor sem számít, ki mit vesz fel. Már nem árulja el, mely kontinensről jöttünk, milyen vallásúak vagyunk, milyen a családi állapotunk, pláne nem, hogy melyik faluból vagy városból származunk. Már másról beszélnek, a fiatalok pedig a különböző divatirányzatokat követik. Ma Budapesten nem az Afrikából, Ázsiából vagy Dél-Amerikából származókra csodálkoznak rá, hanem az Erdélyből, a Csángóföldről érkezőkre vagy a sátoros cigányokra. Viseletük számukra érték és identitásuk legfőbb éke, ők XXI. századunk időutazói múltunkból jelenünkbe.

Lassan a cigány kultúra is ilyennek tekinthető. Mindenki ismeri a cigánymuzsikát, a magyarországi cigánymuzsikát, de a romák különböző viseleteit, egyéb mesterségeit már nem. A cigánykendő misztikuma is már a múltba réved. Nem könnyű így népismeretet tanítani, hisz a főbb jellegzetességek, szimbólumok már homályosak, ismeretlenek. Már csak újratanítással lehet átadni az ismereteket. Én úgy nőttem fel, hogy szülő-

falum cigány hagyományait, mesterségeit már nem tudtam értelmezni, pedig mindig nyitott voltam másokra. Ami számomra a cigányság folklórijából érzékelhető és maradandó volt, az a Mátraverebélyhez tartozó szentkúti búcsúba való zarándoklásuk és ottlétük, innen élnek bennem a cifra, színes, rózsás szoknyák, kendők, gyönyörű, hosszú hollófekete hajzuhatok, kalapok és arany ékszerek. Mára már csak az aranyfüggők, -láncok, ékszerek maradtak, a viselet pedig estélyi ruhákká idomult.

Nagyon nehezen tudtam összegyűjteni a cigány temetés körül zajló szokásokat tizenkét évvel ezelőtt, a *Temetkezés hagyományai Mátraverebélyen* című szakdolgozatomhoz. Ma már a cigányság hagyományait rejtetten éli meg, az én generációm pedig már gyerekkorában átesett a tágabban értelmezett cigány kultúra (viseletek, foglalkozások, nyelv) értékvesztésén.

A jelenben inkább a roma származású „celebek” formálják a cigányságról alkotott képet, a közgondolkodást. A „régis vagy régi vágású”, neves művészeket elismerik, kitüntetésekkel is szépen jutalmazták kimagasló művészeti tevékenységüket, iskolánk névadója is ilyen neves személyiség. Aki nek volt lehetősége megismerni Lakatos Menyhértet, biztosan nyíltszívű, tekintetű és gondolkodású emberként vélekedik róla. Műveiből és életéből, világlátásából lehet mit tanítani, és nemcsak a cigány fiataloknak.

Emlékszem, hogy igencsak megcsodáltam őszülő haját, mert Verebélyen nem igazán láthattam idős cigány férfit. Szüleim még sokáig beszéltek az író-olvasó találkozójáról, az ott hallottakról, szép emlékekkel, melyek ma is bennem élnek. Édesanyám máig idézi gondolatait. Nekem kicsit olyanra révedt, mint Gandhi, aki másként küzdött, vértelenül és lázítás nélkül, és „népének” nem nézte el az iskolakerülést, fontosnak tartotta a tanulást.

Az Erdélyi utcai iskolában tanítok, a Lakatos Menyhért Józsefvárosi Általános Művelődési Központban. Nálunk a cigány népismeretet önálló tantárgyként tanulják az általános iskolás gyerekek. Első osztályban még plusz rajzórát is tartunk a népismeret tanítására.

Szeptemberben ismertem meg Balogh Brigitta kis elsőseit, én lettem a rajztanítójuk. Brigi néni osztályába kedves, vidám és harsány gyerekek kerültek, a 15 főből mind a 15 roma tanuló. Osztályfőnökük, napközis nevelőjük, az éneket tanító tanár néni, a cigány népismeretet tanító, s még a pedagógiai asszisztens is roma. Ez még a mi iskolánkban is precedens értékű. Kollégáim kedvesek, segítőkészek és melegszívűek, akik felelősséggel végzik a dolgukat, nem véletlenül állnak ők a piadesztálon.

Bár születésemtől kezdve ismertem cigány embereket, osztálytársaim és barátaim is voltak közülük, sőt értelmiségiek is, de közvetlen, aktív munkakapcsolatban nem dolgoztam még velük. Így az én életemben is egy új helyzet adódott, amit kíváncsian és érdeklődve vártam.

Célok a tevékenység tükrében.

Én a roma kultúra értékeit mint külső szemlélő élvezem. Tananyagnak

olyan témát szoktam választani, amiből mások is sokat tanulhatnak, így én is. Számomra autentikus, cigány származású művészekről (képzőművészek, írók, költők, zenészek, táncosok) merítek, és olyan témában, amelynek megláttatása bárkinek érdekes és tanulságos lehet. Amikor cigány kultúrával, hagyománnyal foglalkozom, elsősorban nekem kell tanulnom, és aztán kínálhatom a diákjaimnak a feladatot. A megoldás azonban mindig egyedi, más és más.

Szeptemberben a munkát az ismerkedés után felméréssel kezdtem az első osztályban, ahol egy rövid, vidám verset olvastam fel, amit illusztrálni kellett. A versben megjelenő fogalmak egy részét nem értették, amit aztán elmagyaráztam, de az is kiderült, hogy nincsenek tisztában az egyszerű jelképekkel az ábrázolás alkalmazásakor. Pl. a királyt úgy ismerhetjük meg, hogy koronát rajzolunk a fejére. „Azt hogy kell csinálni?“, „Mutasd meg! Rajzold meg!“, vagy például „A kertet, hogyan rajzoljuk?“ Nem szabad elfelejteni, hogy belvárosi gyerekekről van szó, akik számára egy kert olyan újdonság, mint hajdanán falusi gyerekeknek a játszótér.

A felmérés során kiderült, hogy szívesen rajzolják végig egyetlen színű ceruzával az egész lapot. Az emberábrázolásaik kezdetlegeseek, fej-láb emberkéek, olyan is van, aki szinte a firkakorszaknál tart, a ceruzafogásuk is helytelen. Mindettől függetlenül azonban létrehoztak valamit, és volt, akiét meg lehetett csodálni.

Innentől kezdve azonban a finomotorikai fejlesztést folyamatosan és párhuzamosan végeztük a tanító nével, aki írás-, matematika-, testnevelés- és technikaórákon formálta a gyerekek képességeit, valamint a fejlesztő pedagógussal, aki szintén segít

a harmonikus mozgás kialakításában. A gyerekek nagy motorikus képességeivel nincs különösebb gond, hiszen mozgásszeretetük már az anyaméhben kialakul. A kezecskék, ujjak mozgása, vezérlése e korosztály életkori éréseinek feladata.

Nagyon sok időt adtam az eszközök megismerésére, azok használatára, pl. színezést, nyom- és folthagyást. Barátkozzanak az anyaggal, bátran merjék használni. Itt próbáltam témájában változatos megbízatással ellátni őket, bizony sok-sok órában kell foglalkozni – még ma is – az alapok lefektetésével. Ez azonban egyáltalán nem gond a számomra, most a tudatosítás időszakában járunk, és a gyakoroltatás ennek igen fontos része.

Már csoportokban is dolgoztunk, ami ugyan nem teljesen tökéletes, de ezt is szokni és gyakoroltatni kell, mint a kiállítások, tárlatok megtekintését.

Roma művészek szakrális alkotásai (Budapest, Kesztyűgyár Közösségi Ház, 2009. szeptember 19–27.)

A szomszédos Kesztyűgyári Közösségi Házban szeptemberben nyílt kortárs roma képzőművészek kiállítása *Keresd az Istent, kisdedet találsz* címmel, a szakrális művészetek hete keretén belül. Kiállító művészek: Bada Márta, Botos Flórián, Csányi János, Csámpai Rozi, Kakas József, Kosztics László, Nagyné Horváth Judit, Ráczné Kalányos Gyöngyi, Váradi Gábor.

Átvittem elsős tanítványaimat is, akiket elvárásolt a színekkel teli kiállító tér, minden képet szerettek volna megsimogatni, megérinteni. Ha belegondolunk, két okból is érthető ez az empirikus tapasztalás, elsősorban azért, mert gyerekek, másodsorban azért, mert cigány kultúrában az érintésnek sokkal szabadabb gesztusrendszere

van. Megnéztük a képeket és csak egyetlen festmény volt – Csámpai Rozié –, amelyen keresztre feszített Krisztust láthattunk. A többi szakrális képen az attribútumokat nem értették, nem ismerték fel, de az „Istent”, aki keresztre volt feszítve, azt igen. Az „aprólábúak” meglátták és három fiúcska azonnal térdre rogyott a kép előtt, mintha egy templom oltára előtt lennének, összetették a kezüket és motyogtak valamit. Sajnálom, hogy nem volt nálam a fényképezőgép, pedig Rozi is örült volna, ha láthatja, milyen hatással volt festménye a gyerekekre. A kislányoknak tetszettek a gyönyörű Szűz Máriák, karika-fülbevalós, „füstös” arcú, kendős, rózsaszoknyás ábrázolások. Jó volt átélni lelkesedésüket.

A kezdeti élénkséget idővel irányítani kell, meg kell tanítani figyelni, viselkedni, beszélni, hallgatni, érintkezni a kiállított tárgyakkal a tanulókat. Pedagógusként sokszor kerülök ambivalens helyzetekbe. Tudjuk, a nevelés fontos része az ismétlés, a gyakorlás, a tudatosítás, így kell tenni következetesen nap mint nap, ha normákat, értékeket, tudást, szemléletet akarunk eléjük tární. Számomra azonban még mindig furcsa szabadlelkük, véleményezésük megengedő moralitása.

A következő rajzórán – három nap múlva – visszatértünk papírlapokkal, ceruzával, krétával és a kiállítóterben a szentek figyelő szeme által vezetve papírra vethették a maguk Máriáját, Istenét. Emberábrázolási sutaságuk hamar megmutatkozott, de a képeken látható szimbólumok és egyéb elemek, részletek hozzáadásával kezdett formálódni alkotásuk. Mondták, hogy ők nem tudnak ilyet! Nem tudnak ilyen szépet! Majd nekiveselkedtek, és egy idő után elmerültek saját,

belső világukban. Elmélyülten dolgoztak, miközben azért volt, aki megfordította a papírt és újra kezdte... Volt, aki dühös lett, mert ő erre nem képes, volt, aki duzzogott, majd hosszasan nézegette, figyelte csendben a körülötte lévő képeket, mások munkáját. Aztán az óra végéig csendes szemlélődő maradt.

Hálózatablakok kiállítás (2010. január 30.) Januárban kiállítást rendeztem elsőseink színezéséből iskolánk egy frekventált helyén, a tanári szoba előtti folyosón. Nagyon sikeres lett. Egy kortárs festő, Kovács Albert *Hálózatok* című képéből kicsentem a színeket, így csak a vonalhálózatok maradtak meg. Megkértem őket, szépen dolgozzanak, mert olyan helyre szeretném kitenni a munkáikat, amit mások is láthatnak, nemcsak az osztály tagjai. A lurkókra bízom, milyen színeket használnak. Színes ceruzával dolgoztak, és nagyon változatosan. Készült finoman derengő, lendületes, nyugodt, kellemes, vidám és befejezetlen kép is, de a többség harmonikus lett. Két tanítási órán foglalkoztunk ezzel a témával, volt, aki egy alkotást készített, míg akadt, aki kettőt, sőt hármat is. Kiterítettem a képeiket a teremben, megtekintettük, majd megmutattam nekik a festmény azonos méretű színes másolatát az eredeti színállással. Meglepődtek, megdicsérték, de már az övékét is legalább olyan szépnek, ha nem szebbnek látták, mint a feldolgozott festményt. Majd egy hét múlva felkerültek munkáik a falra. Amikor megpillanthatták méltóképpen paszpartuzva, fakeretben kiállítva, elhitték, hogy amit ők tudnak, az érték, és csodálatra méltó mások számára is.

Fél évvel később elkerültünk egy másik kiállítótérbe, a Budapest Art

Brut Galériába, ahol szintén kortárs alkotók munkáit szemlélhették meg, majd alkotásra lettek invitálva. Erről egy cikket is írtam a Mérei Ferenc Fővárosi Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó intézet Hírlevél című tájékoztató füzetébe.

Rendhagyó rajzóra a BAB' galériában. Az Erdélyi utcai első osztályosok rendkívüli rajzórán vehettek részt a Budapest Art Brut Galériában (BAB' Galéria), ahol mentálisan sérült emberek által készített művészeti alkotásokat tekinthetnek meg az oda látogatók.

Szép, napos időben utaztunk a Kőbányai és a Könyves Kálmán körút sarkához. Az épületek ölelésében megtaláltuk a BAB' Galériát, amelynek barátságos, derűs kiállítótérébe léphettünk be. A tanulók csodálkozva, érdeklődve nézték a falon függő színes festményeket, s közben megérkeztek „házigazdáink”, Kovács Emese művészetterapeuta és Lucza Vígh Erna múzeumpedagógus.

Egymás megismerése után felajánlották a gyerekeknek, hogy fekdjenek a földre terített habszivacsok egyikére. Miután kényelembe helyezték magukat, vettek néhány mély lélegzetet, becsukták a szemüket, és meghallgattak egy rövidke történetet egy különleges sapkáról. Kellemes, nyugodt, békés hangulat járta át mindenüket, bizony, ezek után felkelniük is nehézkes volt. Majd asztalhoz ültek és megfestették, amit a történet hallgatásakor elképzelték. Brigi néni elsősei halkán, folyamatosan kenték a festéket, mosogatták az ecsetet, siklatták az anyagot a papíron. Megjelentek az első képfozlányok. Volt, ami tovább formálódott, volt, ami bizonytalan maradt, de nemcsak a papíron, hanem a gondolatok megfogal-

mazásakor is. Úgy tűnt, egy alkalom nem elég a konvenciók feloldásához. Az elsős gyerekek most tanulnak „világot látni”, újdonság számukra az iskola közegéből kimozdulni és máshol alkotni, dolgozni, tanulni. Foglalkozásunknak nem a tudás átadása, az eszközhasználat elsajátítása volt a célja, hanem a függetlenedés, kilépés a mindennapi környezetből, az alkotás öröme, tétnélkülisége.

Miért is volt más ez a múzeum-pedagógiai foglalkozás? Mert nem az iskola falai között voltunk, nem a megszokott tanító nénik foglalkoztak a gyerekekkel, sőt ők csak csendes szemlélők lehettek. A foglalkozás levezetője pedig a gyakorlatban olyan emberekkel foglalkozik, akik valamilyen módon kirekesztettek a normálisnak mondott emberek világából.

A falakon lévő képek terápiák alkalmával készültek, és mégis olyan szintű minőségről, érzelmi impulzusokról tesznek tanúbizonyságot, amely bárki számára élvezhető. A másság elfogadásához, az esélyek megadásához mindenképpen tartalmaz állomás az ott kínált lehetőség. Mi, felnőttek egymástól is tanultunk, sőt nemcsak szakmai „fogásokat”, hanem tapasztalatcserére is alkalmunk nyílt diákjaink által. Nem mellékes

szempont, hogy mindez ingyen volt, mert a galéria számtalan érdekes foglalkozást kínál különböző korosztályoknak térítésmentesen.

Kendőfestmények. Kiállítás az iskola tanulóinak munkáiból a Lakatos Menyhért Iskola Napokon (2010. május 27.) Kis diákjaimmal tovább dolgoztunk csoportmunkában. A meleg és a hideg színeket tanítottam. A meleg színeket a lányok, a hideget a fiúk festették meg nagyméretű, 60×60 cm-es papírra. Mivel akkor a lányok többen voltak, hamarabb végeztek és besegítettek a fiúknak, hogy ők is elkészüljenek még az órán. Megszállottan, szinte eufóriában festettek. Gyönyörű két kép született (*Ikrek*), ez adta az ötletet, hogy készítsünk kendőket, cigánykendőket, képeket.

Cigány népviseletekről kerestem fotókat, ahol a színek is látszódnak. Sok fekete-fehér archív kép van a neten, de színesben igencsak kevés, amelyik pedig közelről mutatná a mintázatot, a rózsákat, virágokat, olyanra nem is akadtam. Lehet, hogy szükség lenne egy ilyen albumra? Ismerőseim, valamint a könyvtárosok sem igazán tudtak ilyet ajánlani. A képek az én szempontomból vagy kicsik, vagy színtelenek voltak. Pedig milyen fontos a viseletek színszimbolikája a cigány folklórban is! A cigány népismeret tananyag kiválasztása, feldolgozása rugalmasan alakítható, a gyerekek hagyományos ismeretét segíthetjük a rajzórakon elmélyíteni, akár kortárs alkotóval, pl. Szentandrassy István festményével, valamint néhány színes fénymásolattal a cigányzenészekről, táncosokról.

A mintás anyagok rajzolata – a sikertelen keresgélésben – csak sejtethető volt, így szárnyalhatott a fantá-

ziájuk! Megértették, hogy a virágok inkább csak virágfejek, száratlanok, így készültek el a lányok piros és a fiúk könnyed, friss, eleven, üde kendői is. Megbeszéltük, milyen színeket használunk, milyen színű lesz az alap, ki hol dolgozik. A kendőket körbejárták vagy fordígtatták, kellemes, szép egység, harmónia jött létre. Varázslatosak lettek! Dinamikusak, tüzesek, végtelenül szerethetőek! Nincs olyan szemlélő gyerek vagy felnőtt, aki ne csodálkozna rá! Nem kell több! Elismerést csikar ki a mégoly érzéketlen vagy nemtörődöm gyerekből is. Karbantartónk ügyességét kihasználva faléccel bekereteztettem a képeket, és „megszólaltak”, megszólítanak mindenkit, aki csak rájuk néz!

Összefogtunk mi mindnyájan, mindenki azt adta, amihez a legjobban ért, Brigi néni, az osztályfőnök egy kellően előkészített, felkészített osztállyal várt, ahol rend és csend volt. Én hoztam az eszközöket, ötletet, motivációt (ezek azért kölcsönösek), a gyerekek érzéseket, gesztusokat, szép képeket, örömet, várakozást, szeretetet, János bácsi gyönyörű kék kereteket, melyhez az iskolavezetés biztosította az anyagi

feltételeket. Igen, ez így működik, ha kicsit mindenki magáénak érzi, akkor fontos neki, félti, vigyáz rá és büszke. Én is az vagyok, nagyon-nagyon büszke a gyerekekre.

Szeretném, ha tanítványaim kíváncsiak lennének mindenkire. Szeretném őket arra megnyitni, hogy a körülöttük lévő emberek értékeit meglássák, a saját értékeiket felismerjék, és küzdjenek ezek megmutatásáért. Fontosnak tartottam, hogy a tanévben mindig máshonnan merítsék kortárs alkotóktól, legyen benne cigány képzőművész vagy autodidakta alkotó, elismert és díjazott festő vagy grafikus. Céljaim között szerepelt, hogy menjünk kiállítóterekbe, múzeumokba, alkossunk, majd kiállítást rendezzünk munkáinkból.

Nagyon szép pályát választottam, az is lehet, hogy a legszebbet! Szeretem nézni, ahogyan tanítványaim dolgoznak, amikor befelé fordulva alkotnak, én meg figyelhetem, meglehetem, hogyan fejlődik alkotásuk, hogyan teljesedik ki gyermekviláguk képeikben. Minden alkalommal eltöntenek a várandósság izgalmával, majd a születés pillanatával s az alkotásaik iránt érzett felelősséggel.